

Stratégie evalvácie profesijno-etických kompetencií učiteľov v axiologickom diskurze

PhDr. PaedDr. Michal Pankevič, PhD., BBA, MBA*

Základná škola s materskou školou

Školská 75/7, 059 31 Lučivná, Slovakia

michal.pankevic@centrum.sk

PaedDr. Simona Vladová

Základná škola s materskou školou

Školská 75/7, 059 31 Lučivná, Slovakia

simona.vladova3348@gmail.com

Mgr. Miroslava Faixová

Základná škola s materskou školou

Školská 75/7, 059 31 Lučivná, Slovakia

miroslavafaixova@azet.sk

Mgr. Mária Benčatová

Základná škola s materskou školou

Školská 75/7, 059 31 Lučivná, Slovakia

maria.bencatova@ozviac.sk

Abstrakt

Diskurz o hodnotách a normách je bežný v oblastiach, v ktorých sa kladú vysoké požiadavky na profesionalitu. Dôvodom je skutočnosť, že profesie sa historicky etablovali ako špecifická forma povolání poskytujúcich služby ľuďom v situáciách, v ktorých je ich inklúzia do spoločnosti ohrozená z dôvodov zdravotných, právnych, morálnych a iných. Deti či žiaci, študenti či dospelí vo svojom profesijnom vzdelávaní sa tak na obmedzený čas zverujú do rúk profesionála. Profesie vytvárajú profesijné etiky, na dodržiavanie ktorých dohliada profesia sama – pri pochybnostiach o profesionalite alebo morálnosti profesionálov aj súdy. Profesijno-etické hodnoty a normy sú okrem iného strategickým nástrojom, ktorý profesie využívajú na zabezpečenie autonómie, statusu a spoločenského uznania. Aj učiteľstvo, a ostatné pedagogické profesie patria k tým druhom povolání, v ktorých sa vo vysokej miere rozhoduje o veciach človeka, o jeho bytí, kultivácii a udržaní ľudskej dôstojnosti.

V príspevku sa zameriavame na popis a evalváciu stratégií, saturujúcich intro- a extrospekciu profesijno-etických kontextov osobnosti pedagóga s dôrazom na ich axiologickú rovinu.

Kľúčové slová

profesijná etika, etické kompetencie, axiológia, stratégie, evalvačné nástroje

Informácia

Príspevok je súčasťou rozvojového projektu s názvom *Podpora hodnotového vzdelávania a etického správania sa v školách*, ktorý je realizovaný na Základnej škole s materskou školou, Školská 75/7, Lučivná.

1. Úvod

Pregraduálne a kontinuálne profesijné vzdelávanie učiteľov by malo viesť nielen k nadobudnutiu, prehĺbovaniu a upevňovaniu profesijných kompetencií, ale zároveň aj k interiorizácii systému hodnôt a noriem, ktorý reguluje výkon učiteľskej profesie. Je však možné konštatovať, že dnes neexistuje všeobecná zhoda v definícii hodnôt a noriem vo vzdelávaní učiteľstva a vo výkone učiteľskej profesie. Samotné hľadanie definície však nie je prílišným dôvodom na radosť. Každá definícia totiž zásadným spôsobom oklieštuje a ohraničuje. Z hľadiska vzájomného porozumenia je však potrebné uviesť, že ako pedagógovia pri uvažovaní o hodnotách, etických princípoch a normách môžeme narážať na hranice vlastného poznania či modelov správania sa. Oprávnené si preto môžeme položiť otázku, ako objektívne hodnotiť tieto procesy a aké stratégie použiť vo vzťahu k hodnotám pedagogickej profesie, najmä však osobnosti *sui generis*.

2. Popis správania v profesijno-etickom kontexte

Okrem kognitívnych výkonových testov a pozorovania správania sa učiteľa (ako nástrojov diagnostikovania axiologického diskurzu osobnosti pedagóga) predstavuje popis takéhoto správania ďalšiu možnosť evalvácie profesijno-etických kompetencií učiteľov. Rovnako ako pri pozorovaní správania ani pri jeho popise sa uvádzané kompetencie nemerajú priamo, ale usudzujú sa z morálno-etického správania sa pedagóga.

2.1 Retrospektívny popis profesijno-etického správania

Tzv. *situation of firm dates* (orientačné údaje) nie sú priamo pozorovateľné spôsoby správania sa učiteľa v konkrétnej pedagogickej situácii, ale ich retrospektívny popis. Správanie, ktoré nás zaujíma nie je, v tomto prípade, systematicky zaznamenávané vyšskolenými hodnotiteľmi, ale je vnímané „laikmi“, ktorí toto správanie neskôr v diagnostickej situácii súhrnne popíšu.

S uvedeným postupom vstupuje do procesu celý rad ďalších premenných, ktoré môžu ovplyvniť záverečné posúdenie profesijno-etických kompetencií pedagóga v axiologickom diskurze jeho osobnosti. Nevieme napríklad, v akom rozsahu môže byť pôvodné pozorovanie „znehodnotených“ systematickými chybami pri posudzovaní inými ľuďmi (žiaci, rodičia a pod.) (Kanning, 2019). Tieto chyby môžu byť spôsobené tým, že medzi nesystematickým pozorovaním a pozorovaním, ktoré je napr. kódované v pozorovacom hárku uplynie viac rokov, pričom svoju úlohu tu zohráva i pamäť pozorovateľov.

Navzdory uvedenému možno konštatovať, že v kontexte evalvácie profesijno-etických kompetencií pedagóga má uvádzaná metóda zmysel. Jej výhodou je predovšetkým ekonomickosť zberu dát. V krátkej dobe, pri relatívne malých „nákladoch“ (časových, finančných a pod.) tak získame mnoho cenných informácií.

2.2 Popis vlastnej osoby a popis druhou osobou

Môžeme rozlišovať, v zásade, dve stratégie popisu profesijno-etického správania. *Popis vlastnej osoby* realizujeme, pokiaľ dané správanie popisuje osoba (v našom prípade učiteľ), ktorej profesijno-etické správanie nás zaujíma. Takúto osobu žiadame o jej vlastnú charakteristiku s dôrazom na penzum noriem a hodnôt, ktorými disponuje (alebo ktoré preferuje). *Popis druhou osobou* prebieha tak, že proband popisuje profesijno-etické správanie sa iného človeka. Ako druhú osobu, ktorá môže popísať profesijno-etické správanie toho, koho profesijno-etické kompetencie nás zaujímajú využívame napr. rodičov detí/žiacov, partnerov, riaditeľa školy, kolegov a pod. Pokiaľ sa nám podarí získať popis vlastnej osoby a zároveň popis druhou osobou, potom môžeme zrealizovať ich komparáciu. Výskumy ukazujú, že veľmi často existuje rozdiel medzi sebaobrazom a pohľadom iného človeka, pričom sebaobraz býva priaznivejší než hodnotenie iným človekom (Harris, Schaubroeck, 2018; Sundvik, Lindeman, 2018).

Poznámka: Takmer všetky ďalšie metódy (s výnimkou rozhovoru ako kvantitatívno-scientickej, no i kvalitatívno-humanitnej metódy) možno zaradiť do skupiny dotazníkov. Jedná sa o štandardizovanú diagnostiku, ktorá bola vytvorená s rešpektom ku klasickým kritériám kvality a je možné ich získať (kúpiť) ako hotové inštrumentárium.

V ďalšom texte sa sústredíme na prvú spomenutú stratégiu popisu profesijno-etického a tiež sociálneho správania osobnosti pedagóga, t. j. popis vlastnej osoby. Domnievame sa totiž, že interiorizácia hodnôt, noriem, postojov a modelov správania sa, najmä však ich uvedomovanie si je premisou konania danej osoby (učiteľa) v konkrétnych situáciách.

3. Popis vlastnej osoby v kontexte evalvácie profesijno-etického diskurzu osobnosti pedagóga

Popis vlastnej osoby nám sprístupní sebaobraz osobnosti pedagóga. Pokiaľ využijeme túto stratégiu, obmedzujeme sa v rámci zberu dát na popis sebaobrazu danej osoby. Spravidla si však nemôžeme byť istí pravdivosťou získaných dát a ich kvalita priamo závisí na ochote probanda/probandov reálne popísať vlastnú profesijno-etickú dimenziu osobnosti. Účinnou stratégiou je, v tomto smere, tzv. *individuálny popis vlastnej osoby – sebauposúdenie*.

3.1 Individuálny popis vlastnej osoby – sebauposúdenie

Stratégia individuálneho popisu vlastnej osoby patrí, bezpochyby, k často využívaným stratégiám najmä pokiaľ ide o proces kontinuálneho alebo záverečného hodnotenia pedagóga zo strany nadriadeného (zástupca riaditeľa školy, riaditeľ školy a pod.). Jedná sa pritom o, zväčša, dotazníkové metódy (validované osobným rozhovorom), prostredníctvom ktorých pedagóg popisuje rozličné roviny svojho profesijného pôsobenia, postoje, a pod., v našom prípade s dôrazom na hodnotovú orientáciu. Dotazníkový konštrukt môže byť štandardizovaný alebo štandardizovaný (vždy by však mal spĺňať aspoň elementárne zásadu validity a reliability, t. j. mal byť konštruovaný tak, aby meral to, čo merať má).

Existujú rôzne stratégie vlastného popisu. Je možné sa stretnúť so všeobecnými osobnostnými testami a dotazníkmi, dotazníkmi na zisťovanie postojov a záujmov, motivácie (napr. Dotazník na zisťovanie hodnotových orientácií, postojov k hodnotám a motivácie výkonu (HO-PO-MO), ktorého autorom je

Vonkomer). Okrem toho sa využívajú konštrukty, ktoré pokrývajú špecifické morálno-etické a sociálne (in)kompetencie, ako napr. sociálna úzkosť (Sociálny dotazník pre žiakov, Pettilon, 1984) alebo napr. orientácia na úzkosť (Mnohorozmerná spätná väzba, Fennekels, 1999).

V tabuľke 1 uvádzame prehľad exploratívnych konštruktov (testov štruktúry osobnosti, testov postojov a záujmov, testov správania sa v škole a osobnostné dotazníky ako efektívne použiteľných metód/stratégií), ktoré je možné považovať za vedecké a ktoré sú zároveň i publikované. Východiskovým zdrojom uvádzaných konštruktov je najnovšia verzia Brickenkampovho prehľadu testových metód (Brähler, Holling, Leutner, Petermann, 2022).

Poznámka: Žiaden z prezentovaných konštruktov sa nezameriava výlučne len na jednu axiologickú či sociálnu dimenziu. Spravidla sa zisťujú rôzne profesijno-etické a sociálne roviny a kompetencie.

Tabuľka 1: Vybrané exploratívne konštrukty zisťovania profesijno-etických a sociálnych kompetencií (podľa Kanning, 2017)

Konštrukt	Počet škál	Škály popisu profesijno-etických a sociálnych kompetencií
<i>Testy štruktúry osobnosti</i>		
Personality Research Form (PRF) Stumpf, Angleitner, Wiek, Jackson, Beloch-Till, 1985	14	družnosť, agresivita, dominancia, potreba pozornosti, ochota pomáhať, potreba sociálneho uznania
Frankfurtská škála sebapoňatia (FSKN), Deusinger, 1987	10	odolnosť ku skupinovému tlaku, sociálny kontakt a schopnosť orientovať sa na iných, dispozícia rozčúlenia sa kvôli iným, pocity a vzťahy k iným
Giessenský test (GT), Beckman, Brähler, Richter, 1991	6	sociálna rezonancia, dominancia, sociálna potencia
<i>Testy postojov a záujmov</i>		
Všeobecný test štruktúry záujmov (AIST/UST), Bergamann, Eder, 1999	6	sociálne záujmy
Dotazník, direktívnych postojov (FDE), Bastine, 1977	2	direktívne postoje, extroverzia
Test hodnôt, Roth, 1972	6	sociálne hodnotové postoje
<i>Testy správania sa v škole</i>		
Dotazník integrácie žiakov (FDI), Haeberlin, Moser, Bless, Klaghofer, 1989	3	sociálna začlenenosť
Dotazník kooperácie a súťaživosti (FKW), Litting, Saldern, 1989	6	individualizmus, rivalita, nepriateľstvo, defenzíva, kolektivismus, altruistická orientácia
Test školského strachu (SAT), Husslein, 1978	5	sociálny strach

Špecifickým exploratívnym konštruktom v kontexte predloženého príspevku je dotazník s názvom *Interpersonal Competence Questionnaire (ICQ)*, ktorého autormi sú Buhrmeister (et al., 1988), Riemann a Allgöver (1993). Dotazník je výnimočný tým, že meria úroveň sociálnych a morálno-etických kompetencií s dôrazom na ich presah do konatívnej roviny. ICQ meria päť dimenzií (pozri Tabuľka 2). Ku každej z dimenzií existuje osem výrokov, ku ktorým sa proband vyjadruje na päťstupňovej škále.

Tabuľka 2: Príklady položiek z ICQ [podľa Buhrmeister (et al., 1988), Riemann a Allgöver (1993)]

Dimenzia	Príklad výroku
Iniciácia interakcií a vzťahov	<i>Navrhnem novému kolegovi, že spolu pôjdeme so žiakmi na výlet.</i>
Presadenie osobných práv a schopnosť kritizovať iných	<i>Odmietnem, keď ma kolega požiada o niečo, čo nechcem urobiť.</i>
Poskytovanie osobných informácií	<i>Keď sa rozprávam s kolegom, s ktorým si dobre rozumiem, som schopný/schopná povedať o sebe veci, ktoré sú veľmi osobné.</i>
Emocionálna podpora iných	<i>Som schopný/schopná trpezlivo a s porozumením počúvať kolegu/kolegyňu, ktorý/ktorá sa potrebuje vyzprávať a uľaviť si tak od problémov, ktoré má s inými kolegami.</i>
Efektívne zvládanie interpersonálnych konfliktov	<i>Som schopný/schopná priznať, že sa možno mýlim, ak sa situácia vyhrotí do vážnej hádky.</i>
Päťstupňová škála od 1 „vôbec sa mi nedarí“ po 5 „dobré sa mi darí“	

4. Záver

Existuje mnoho sebaopisovacích metód a stratégií, ktorými je možné zisťovať a hodnotiť profesijno-etické kompetencie učiteľov v axiologickom diskurze. Niekoľko z nich umožňuje komparáciu sebaobrazu a cudzieho posúdenia. Vzhľadom na to, že neexistuje všeobecne akceptovaná taxonómia profesijno-etických a sociálnych kompetencií učiteľov a ani ich integrácia, neprekvapuje nás, že evalvačné stratégie oslovujú rôzne dimenzie najmä všeobecných kompetencií. Väčšina stratégií sa uplatňuje ako synergia hlavnej a komplementárnych stratégií. Často sa nedržia jednej teórie, ale sú skôr výberom toho, čo sa javí ako zaujímavé. Pokiaľ teda niekto hľadá takú evalvačnú stratégiu, ktorá sa zameriava na jedinú a pravú profesijno-etickú či sociálnu kompetenciu v pedagogickej profesii, bude zrejme sklamaný. Je teda na mieste vždy zvoliť kombináciu viacerých postupov, aby bol pohľad na hodnotenú štruktúru objektívny.

Zoznam bibliografických odkazov

1. Buhrmeister, D., 1988. Need fulfillment, interpersonal competence and the development contexts of early childhood and adolescent friendship. In *Journal of Applied Psychology*, 82, s. 143-159.
2. Brähler, E., Holling, H., Leutner, F., Petermann, F., 2022. *Brickenkamp Handbuch psychologischer und pädagogischer tests* (Bd. 1&2). Göttingen: Hogrefe.
3. Harris, M. M, Schaubroeck, J., 2018. A meta-analysis of self-supervisor, self-peer and peer-supervisor ratings. In *Personnel Psychology*, 41, s. 43-62.

4. Kanning, U. P., 2019. *Standards der Personaldiagnostik*. Göttingen: Hogrefe.
5. Riemann, R., Allgöwer, A., 1993. Eine deutschsprachige Fassung des „Interpersonal Competence Questionnaire“ (ICQ). In *Zeitschrift für Differentielle und Diagnostische Psychologie*, 14, s. 153-163.
6. Sundvik, L., Lindeman, M., 2018. Acquaintance and the discrepancy between supervisor and self-assessment. In *Journal of Social Behavior and Personality*, 13, s. 117-126.